بررسی و تبیین عوامل مؤثر در تربیت افسران اطلاعاتی(از منظر قرآن و سنت)

مهدی خوشدونی[1] محمد شب دینی پاشاکی[2]

چکیده

تربیت افسران اطلاعاتی در تراز انقلاب اسلامی، موضوع مهم و سرنوشت‌ساز و یکی از دغدغه‌های اصلی فرماندهان، مسئولان اطلاعاتی و مقامات عالی و امنیتی کشور است. ازاین‌رو هدف پژوهش پیش رو تحلیل و بررسی عوامل اصلی و مهم در تربیت یک نیروی اطلاعاتی در تراز انقلاب اسلامی است؛ که با روش تحلیلی- توصیفی به بررسی منابع دینی دراین‌باره اقدام نموده است. عوامل تأثیرگذار در تربیت افسران به‌صورت فرایندی و مرحله‌ای بوده و هر یک ا ز این مراحل پشتوانه مرحله قبل بوده و برای ادامه و تکمیل فرایند نیاز به مرحله بعدی بوده است در مقاله حاضر مشخص گردید مهم‌ترین مراحل تربیت در سه ساحت فردی، اجتماعی و سازمانی قابل‌تقسیم است که البته هرکدام از این ساحت‌ها و در بردارنده عللی هستند که به‌عنوان زیرمجموعه این فرایند مطرح گردیده شده است و مقاله حاضر عوامل مؤثر در هر یک از این حوزه‌ها را موردبررسی قرارداد و آن‌ها را تبیین و مشخص نموده است. البته نقطه (دال) مرکزی در تربیت افسران اطلاعاتی تراز انقلاب اسلامی، معنویت افزایی و تقویت روحیه معنوی است. به عبارتی تمامی این عوامل می‌بایست اسباب افزایش جوهره ایمان و معنویت در فرد و سازمان گردد و تمامی این فعالیت‌ها در این راستا سامان پذیرد.

واژگان کلیدی: اطلاعات و امنیت، تربیت، افسر اطلاعاتی، معنویت.

---

۱. استادیار پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق (ع)

۲. استادیار پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق (ع)

مقدمه

مسئله تربیت یکی از بنیادی‌ترین مباحث انسانی است، بدیهی است که سعادت فرد و جامعه، ترقی و تکامل انسان در زمینه‌های مختلف زندگی خود به مسئله تربیت مربوط می‌شود و به‌طوری‌که سامان‌ها و نابه‌سامان ها، صلاح‌ها و فسادها، سعادت‌ها و شقاوت‌ها همگی به تربیت وابستگی دارند. ازاین‌رو مسئله تربیت و عوامل مؤثر در آن بسیار حائز اهمیت است. از طرفی در حوزه مباحث اطلاعاتی و تربیت افسرانی در این تخصص که در تراز انقلاب اسلامی هم باشد اهمیتی مضاعف دارد. تا در بخش‌های امنیتی اطلاعاتی باتربیت مطلوب افسران، از خطرات و لغزش‌ها پیشگیری شود.

ازاین‌رو مسئله پژوهش حاضر کشف و بررسی عوامل مؤثر در تربیت یک نیروی اطلاعاتی در تراز انقلاب است؛ و ازآنجاکه انقلاب اسلامی ریشه در معارف عمیق دینی دارد این عوامل می‌بایست بر اساس قرآن و سنت احصا گردد.

هرچند تاکنون کارهای پرشماری در حوزه تربیت تدوین‌یافته و در هر یک از آن‌ها برخی از عوامل مؤثر در تربیت را برشمرده‌اند اما تاکنون در پژوهش مستقلی این عوامل در حوزه افسران اطلاعاتی و با نگاه سازمانی بررسی نشده ازاین‌رو پژوهش حاضر در این رابطه فاقد پیشینه مستقل است و این خلأ حس می‌گردد اما چند پژوهش که قرابت‌هایی موضوعی یا نزدیک با اهداف یادشده دارند و می‌توانند به‌نوعی به‌عنوان پیشینه‌ای پشتیبان بدان‌ها توجه کرد عبارت‌اند از؛ مقاله‌ای با عنوان «بررسی تربیت نظامی دانشجویان دانشگاه افسری امام علی (ع) از دیدگاه فرماندهان»[1] که تنها در حوزه نظامی و آن‌هم در ارتش به بررسی پرداخته و البته با روش مصاحبه محور بوده و کمتر به معارف دینی توجه دارد. نمونه دیگری نیز که در قرابت موضوعی در حوزه تربیت و عوامل مؤثر در آن است مقاله «عوامل مؤثر در تربیت فردی و اجتماعی جوانان با تکیه‌بر فرمایشات امام علی (ع) در نهج‌البلاغه»[2]است.

---

۱. جعفر حقیقت‌منش و دیگران، «بررسی تربیت نظامی دانشجویان دانشگاه افسری امام علی (ع) از دیدگاه فرماندهان»، علوم و فنون نظامی، ش ۲۷، بهار ۱۳۹۳، ص ۴۹-۶۶.

۲. نسرین بیرانوند، کاظم خانلو ناصر، عبداله زاده عاطفه؛ عوامل موثر در تربیت فردی و اجتماعی جوانان با تکیه بر فرمایشات امام علی (ع) در نهج البلاغه، مجموعه مقالات دهمین همایش بین المللی ترویج زبان و ادبیات فارسی دانشگاه محقق اردبیلی، شهریور ۱۳۹۴

هم چنان‌که مشاهده گردید در هیچ‌یک از کارهای موجود به بحث افسران اطلاعاتی به‌طور تخصصی ورود نکرده و در ضمن توجه خاصی توأمان به قرآن و سنت وجود ندارد.

بنابراین هدف مقاله پیش رو احصا و بررسی عوامل مؤثر در تربیت یک افسر اطلاعاتی از منظر دین و مطابق با اهداف انقلاب اسلامی است.

این پژوهش با روش تحلیلی توصیفی و بر اساس داده‌های منقول از منابع دینی به‌ویژه با محوریت قرآن و احادیث، عوامل مؤثر در تربیت را در سه حوزه و ساحت مؤثر و کلی نظر گرفته است که عبارت‌اند از ساحت‌های ۱. فردی ۲. اجتماعی ۳. سازمانی هرچند می‌توان حوزه سازمانی را نیز جزئی از اجتماع دید اما ازآنجاکه هدف پژوهش پیش رو تبیین سازمانی است اینجا به‌طور اختصاصی آورده شده و ذیل هرکدام مهم‌ترین عوامل مؤثر و نقش‌آفرین بر اساس قرآن و سنت بررسی گردیده است.

۱. مفاهیم

مهم‌ترین مفاهیم لازم به تبیین در پژوهش پیش رو عبارت‌اند از:

۱-۱. تربیت

واژه تربیت از ریشه «ربو» و باب تفعیل است؛ که از این ریشه معنای زیادت و فزونی اخذ می‌گردد. ازاین‌رو واژه تربیت با توجه به ریشه آن معنی فراهم آوردن موجبات فزونی و پرورش است، علاوه بر این تربیت به معنای تهذیب نفس نیز استعمال می‌شود که به معنی زدودن خصوصیات ناپسند اخلاقی است. گویا در این استعمال، نظر بر آن بوده است که تهذیب اخلاقی، مایع فزونی و منزلت معنوی است و از این حیث می‌توان تهذیب را تربیت دانست.[۱] همچنین در تعریف تربیت آمده است که «تربیت عبارت است از پرورش دادن، یعنی استعدادهای درونی را که بالقوه در یک شی موجود است به فعلیت درآوردن و پروردن. تربیت باید تابع و پیرو فطرت یعنی تابع و پیرو سرشت و طبیعتشی باشد»[۲]

۱-۲. افسر اطلاعاتی

۱.خسرو باقری، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، وزرات فرهنگ و ارشاد اسلامی،۱۳۶۸ ش، ص ۴۵.

۲. مرتضی مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، صدرا،۱۳۶۸، ص ۵۶.

برای مشخص شدن واژه افسر اطلاعاتی نخست می‌بایست معنای «اطلاعات» مشخص شود اطلاعات از اطلاع است در معناشناسی واژه اطلاع، معنای ظاهر شدن و آگاه کردن آمده است .[۱]و ازآنجاکه هر خبری و علمی خود نوعی آشکار شدن حقیقت است، این واژه به‌مرور برای کسب خبر و آگاهی بکار رفته است؛ اما در اصطلاح تعاریف متعددی برای آن آورده شده است به‌عنوان نمونه گفته‌شده «اطلاعات به اخباری که با تدوین و اجرای سیاست کشورها جهت تأمین منافع امنیتی و مقابله با تهدیدات حریفان بالفعل و یا بالقوه نسبت به آن منافع سروکار دارد اطلاق می‌شود»[۲]از مجموع آنچه در تعریف اطلاعات آمده است به دست می‌آید: اطلاعات مجموعه فعالیت‌ها و اقداماتی است که به‌منظور کسب خبر از اقدامات طرف مقابل (دشمنان داخلی و خارجی) در راستای حفظ نظام و دفع خطرات احتمالی از آن، انجام می‌پذیرد.[۳] بنابراین افسران اطلاعاتی، نیروهای هستند که در این زمینه فعالیت می‌نمایند.

۱-۳. نیروی تراز انقلاب اسلامی

تربیت نیرو در تراز انقلاب اسلامی درواقع رسیدن انسان به یک حد و میزان از شاخص‌های عالی و مترقی از اسلام محمدی است؛ یعنی انسان‌هایی تربیت‌شده باشد که در حد مطلوب و موردقبول اسلام بوده و در همراهی و همدلی با نظام جمهوری اسلامی ایران و انقلاب شکوهمند آن باشد. رهبر معظم انقلاب اسلامی در زمینه تربیت انسان‌هایی در تراز نظام جمهوری اسلامی، می‌فرمایند: «اگر جمهوری اسلامی ایران می‌خواهد پرچم اسلام را در دست بگیرد و دنیا و آخرت خود را آباد کند و یاری‌رسان، شاهد و مبشر برای ملت‌های دیگر باشد، باید انسان‌هایی مؤمن، متوکل، شریف، مبتکر، شجاع، حلیم، دارای استعدادهای جوشان و قدرت خطرپذیری بالا، تربیت کند»[۴].

---

۱. سید علی اکبر قرشی، قاموس قرآن، تهران، دار الکتب الإسلامیة، ۱۳۷۱ ش، ج۴، ص ۲۳۰.

۲ . شولستکی ابرام، *نبرد بی صدا*، ترجمه دانشکده پیامبر اکرم (ص)، تهران، بی نا،۱۳۸۷، ص ۱۷.

۳ . مهدی خوشدونی، *اطلاعات از منظر قرآن و سنت*، قم، زمزم هدایت، ۱۴۰۰ ش، ص ۲۱.

۴ . مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار با معلمان، ۱۳۹۰/۲/۲۴.

۲. ساحت‌های مؤثر در تربیت افسران اطلاعاتی

هرچند می‌توان ساحت‌های متعددی را برای تربیت در نظر گرفت اما می‌توان گفت که در فرایند تربیت یک نیروی انقلابی در حکومت اسلامی به‌ویژه در حوزه اطلاعاتی سه بستر و ساحت اصلی، دارای بیشترین ضریب تأثیر هستند که این سه ساحت‌ها عبارت‌اند از: ۱. فردی ۲. اجتماعی (جامعه) ۳. سازمانی (محیط کاری) این ساحت‌ها به‌صورت مرحله‌ای و فرایندی بوده و هر ساحت مقدمه و پیش‌زمینه ساحت بعدی می‌تواند محسوب شده و تأثیرگذار باشد. ازاین‌رو در ادامه به ترتیب این ساحت مورد واکاوی قرار می‌گیرد.

۲-۱. فردی

منظور از عوامل فردی در تربیت نیروی اطلاعاتی مجموعه عناصری هستند که وابسته به شخص بوده و بیشترین اتکا و هم‌چنین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را در شخص دارند.

۲-۱-۱. وراثت (با تأکید بر اصالت خانوادگی)

وراثت عبارت است از انتقال صفات و خصوصیات جسمانی و روانی و حالات و ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری از پدر و مادر و یا خویشاوندان و اجداد به نسل‌های بعدی. این ویژگی‌ها و خصوصیات، در جهت مثبت یا منفی در افراد تأثیر می‌گذارند. درهرحال نقش وراثت در تربیت انسانی، نقشی مهم و کارساز بوده و در سخنان معصومین «علیهم‌السلام» تأکیدی بسیار بر اهمیت آن شده است. البته از این نکته نباید غافل شد که وراثت عاملی مؤثر در تربیت است و نه عاملی مسلط در تربیت؛ به‌گونه‌ای که انسان با وراثت نادرست می‌تواند به‌درستی گراید و انسانی با وراثتی درست به نادرستی میل کند. در آیات و روایات به نقش مهم وراثت اشاره‌شده است :«وَ هُوَ الَّذی جَعَلَکُمْ خَلائِفَ الْأَرْضِ وَ رَفَعَ بَعْضَکُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجاتٍ لِیَبْلُوَکُمْ فی ما آتاکُم...» (انعام:۱۶۵)؛ «او کسی است که شمارا جانشینان (و نمایندگان خود) در زمین‌ساخت و درجات بعضی از شما را بالاتر از بعضی دیگر قرارداد و همچنین در سوره‌های (زخرف:۳۲)، روم:۲۲)،(اسراء:۲۱)و(فاطر:۲۸) به این امر اشاره‌شده است. در این آیات به وجود تفاوت‌های فردی در مردم، اشارات واضحی وجود دارد. آیات فوق، گویای این مسئله است که تفاوت‌های فردی، ناشی از عوامل وارثتی و محیطی هستند. این قسمت از سخن خداوند که می‌فرماید: «برخی از شمارا بر بعضی دیگر، درجاتی برتری داد» شامل همه انواع تفاوت‌های فردی اعم از ارثی، اکتسابی، جسمانی، روانی

و عقلانی و همچنین تفاوت در داشتن ثروت و مایملک و نفوذ اجتماعی می‌شود. رسول اکرم (ص) بر اختیار همسر از خانواده باشرافت تأکید ورزیده؛ زیرا وراثت بر ساختار شخصیتی زن و کودکی که به دنیا می‌آورد، تأثیرگذار است: «تَخَيَّرُوا لِنُطَفِكُمْ»[۱]؛ زنان شایسته را به همسری برگزینید؛ زیرا اصل و نژاد تأثیرگذار است. زن و مرد اگر از نژاد صالحی زاده شده باشد و پیوسته به صفت تدین آراسته باشد، بی‌گمان سیر حرکت تربیتی روبه‌جلو و تربیت فرزندان توسط آنان با اصول و قواعدی که در زمینه مسائل تربیت وضع کرده، هماهنگ خواهد بود، هم‌چنین درروش تربیتی‌ای که زن و شوهر بر آن توافق کرده‌اند، هیچ‌گونه تناقض و تضادی مشاهده نخواهد شد؛ بنابراین نقش وراثت در تربیت انسانی، نقشی مهم و کارساز بوده و از عوامل مهم و مؤثر در تربیت فردی است، ازاین‌رو در گزینش‌های افسران اطلاعاتی می‌بایست به خصوصیات و خصلت‌های پدر و مادر نیرو مورد هدف نیز توجه گردد.

۲-۱-۲. اعتقادات مذهبی و تعهدات دینی

یکی از عوامل مهم و بسیار تأثیرگذار در تربیت انسان وجود اعتقادات مذهبی و خصائص ایمانی در آنان می‌باشد. بی‌شک وجود ملکه تقوا در انسان او را به سمت اخلاص و انجام اعمال صالح سوق داده و نقش بسیار مهمی در تربیت دارد. کسانی که درراه خدا و کسب حسنات تلاش می‌کنند خداوند نیز راه بر آن‌ها هموار می‌سازد. «وَ الَّذِينَ جاهَدُوا فِينا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنا وَ إِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ» (عنکبوت:۶۹) بی‌گمان کسانی که اعتقادات مذهبی دارند راه تربیت الهی نیز بر آن‌ها بازتر خواهد بود و هدایت الهی دستگیر آنان می‌باشد. مبتنی بر منطق آموزه‌های قرآن کریم، یک عنصر اطلاعاتی اسلامی باید سراغ هر عملی را نگیرد و تنها اقدام به اعمال نیک و برخاسته از اندیشهٔ رشد اسلامی نماید. تنها در این صورت از جایگاه و مقام نزد خداوند متعال برخوردار خواهد بود: «وَ مَن يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى (طه:۷۵)؛ و هرکس باایمان نزد او آید و اعمال صالح انجام داده باشد، چنین کسانی درجات عالی دارند.» تقید به انجام واجبات الهی، نشان‌دهنده روح انقیاد انسان است و موجب تقویت اساس تقوا و ایمان و اخلاق می‌گردد. امام سجّاد علیه‌السلام

---

۱ . نعمان بن محمد ابن حیون، دعائم الإسلام و ذکر الحلال و الحرام و القضایا و الأحکام عن اهل بیت رسول الله علیه و علیهم افضل السلام، قم، موسسهٔ آل البیت (علیهم السلام) لإحیاء التراث، بی‌تا ؛ ج ۲، ص۲۰۰.

می‌فرماید: «مَن ْعمِلَ بمَا افْتَرَضَ اللهُ عَلَیْهِ فَهُو مِنْ خیرِ النّاس؛[۱] هر کس عمل کند به آنچه خدا بر او واجب کرده از بهترینِ مردم است.» بنابراین کسانی که دارای تقیدات مذهبی بوده تربیت‌شده و رشد یافته تر خواهند بود و اعمال صالح از چنین انسانی‌هایی بروز خواهد نمود.

۲-۱-۳. محبت و مهربانی

یکی از عوامل مؤثر در تربیت فردی محبت و مهربانی است، کسی که دارای چنین خصیصه است، انسانی موفق‌تر و دارای روحیه آرام‌تر در انجام مأموریت‌ها خواهد بود. افسر اطلاعاتی در تراز انقلاب باید شاکله وجودی‌اش را باروحیه محبت و شفقت سامان دهد. تصویر قرآن کریم از بهترین یاران رسول خدا (ص) این است که چنین اشخاصی أَشِدَّاءُ عَلَی الْکُفَّارِ رُحَماءُ بَیْنَهُم (فتح:۲۹) می‌باشند، پس محبت یک نقش مؤثر در تربیت روحی و فردی شخص دارد. عشق و محبت صفات رذیله را می‌زداید و اراده و همت را تقویت می‌کند. روح را آباد می‌کند و تحول و حرکت ایجاد می‌کند. حب و محبت چنان اهمیت دارد که از منظر روایات جزء اصلی ایمان و دین محسوب می‌شود «هَلِ الدِّینُ إِلَّا الْحُب»[۲]و از نشانه‌های مو من است. «مِنْ عَلَامَاتِ الْمُؤْمِنِ عِلْمُهُ بِاللَّهِ وَ مَنْ یُحِبُّ و مَنْ یُبْغِض»[۳]پس در فرایند تربیت فردی محبت و مهربانی یک نقش مؤثر و تعیین‌کننده‌ای دارد.

۲-۱-۴. تقویت اراده و جدیت

عزم و اراده نقش و جایگاه مهمی در نظام رفتاری عناصر اطلاعاتی با توجه به‌دشواری کار و مأموریت‌های واگذارشده به آن‌ها ـ دارد. قرآن کریم موفق‌نبودن حضرت آدم (ع) در امتحان الهی را ناشی از میزان عزم و ارادهٔ آن حضرت برمی‌شمرد:[۴]«وَ لَقَدْ عَهِدْنا إِلی آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِیَ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً (طه:۱۱۵)؛ پیش‌ازاین، از آدم پیمان گرفته بودیم؛ اما او فراموش کرد و عزم استواری برای او نیافتیم!» درجایی دیگر، از پیامبران بزرگ الهی برای داشتن ارادهٔ

---

۱ . محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ۸ ج، تهران، دار الکتب الإسلامیهٔ، بی‌تا، ج۲، ص۸۱.

۲. احمد بن محمد برقی، المحاسن، قم، دار الکتب الإسلامیهٔ، بی‌تا، ج ّا ص ۲۶۳.

۳. محمد بن یعقوب کلینی، *الکافی*، *همان*، ۸ ج، ج۲، ص۱۲۶ .

۴. حسین مظاهری، سیر و سلوک (مقدمه: سلوک معنوی در پرتو قرآن و عترت)، چاپ دوم، قم: مؤسسهٔ فرهنگی مطالعاتی الزهراء، ۱۳۸۹، ص ۸۶.

نیرومند به «اولوا العزم»؛ یعنی، «صاحبان عزم» تعبیر شده است:[۱]«فَاصْبِرْ كَما صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ (احقاف:۳۵) ...؛ پس صبر کن آن‌گونه که پیامبران «اولوا العزم» صبر کردند ...» در روایات رسیده از سیرهٔ معصومان نیز نسبت به اهمیت، ضرورت و جایگاه نیت، عزم و اراده در نظام رفتاری و تربیتی انسان تأکید شده است.[۲]ازجمله، دریکی از دعاهای ماه «رجب» خطاب به خداوند متعال، از امام کاظم (ع) روایت‌شده است: «من به‌خوبی می‌دانم که برترین زاد و توشهٔ رهروان راه تو، (عزم) و ارادهٔ محکمی است که تو را به‌وسیلهٔ آن برگزیند و دل من باارادهٔ محکم به مناجات تو پرداخته است.»[۳]همچنین امام صادق (ع) در این رابطه فرموده‌اند: «خداوند به‌قدر نیت‌های بندگان به آن‌ها کمک می‌کند، کسی که نیت صحیح و ارادهٔ محکمی داشته باشد، یاری خداوند برای او کامل خواهد بود و کسی که نیتش ناقص باشد به همان اندازه یاری الهی در حق او کم خواهد شد.»[۴]در حدیث دیگری از امام صادق (ع) آمده است: «هنگامی‌که نیت محکم و قوی باشد، بدن (از پذیرش کارهای سخت و سنگین درراه رسیدن به مقصود) ضعیف و ناتوان نخواهد شد.»[۵]این حدیث به‌خوبی نشان می‌دهد که تصمیم و عزم راسخ در کارها، چگونه قدرت و توان جسمی را بالا می‌برد و به انسان نیرو و توان می‌بخشد.[۶]بنابراین کسانی که دارای اراده قوی و عزمی جدی هستند می‌توانند موفق‌تر باشند.

۲-۱-۵. دانش فردی

---

۱. ناصر مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، چاپ اول، قم: مدرسهٔ الإمام علی‌بن‌أبی‌طالب، ۱۳۷۷، ج ۱، صص ۲۶۶ و ۲۶۷.

۲. همان، صص ۲۶۷ و ۲۶۸.

۳. علی‌بن‌موسی‌بن‌طاووس، إقبال الأعمال (ط – القدیمهٔ)، چاپ دوم، تهران: دارالکتب‌الإسلامیهٔ، ۱۴۰۹ ق، ج ۲، ص ۶۷۸.

۴. محمدبن‌محمد مفید، الأمالی (للمفید)، (به تحقیق و تصحیح: حسین استادولی و علی‌اکبر غفاری)، چاپ اول، قم: کنگرهٔ شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق، ص ۶۶.

۵. محمدبن‌علی‌بن بابویه، من لا یحضره الفقیه، (به تحقیق و تصحیح: علی‌اکبر غفاری)، چاپ دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعهٔ مدرسین حوزهٔ علمیهٔ قم، ۱۴۱۳ ق، ج ۴، ص ۴۰۰، ح ۵۸۵۹.

۶. ناصر مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، چاپ اول، قم: مدرسهٔ الإمام علی‌بن‌أبی‌طالب، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۲۶۸.

از دیگر عوامل مؤثر در تربیت، وجود دانش فردی و علم است که به‌صورت اکتسابی یا حتی غیر اکتسابی از اختصاصات فردی محسوب می‌گردد، دانش فردی چنان ارزشمند است که خداوند به پیغمبر خاتم خود دستور می‌دهد که از خداوند افزایش دانش را طلب نماید.«قُلْ رَبِّ زِدْنی عِلْماً» (طه:۱۱۴) چراکه این دانش فرد را توانمندتر در حوزه‌های دیگر می‌سازد به‌نحوی‌که مبنای شایستگی برای تصدی مسئولیت‌ها و مأموریت‌های می‌گردد، همچنان که در علت انتخاب طالوت به مأموریت رهبری و فرمانروای امّت خویش در عصر خود، از مؤلفه دانش و توانایی فردی ایشان یاد می‌شود.«إِنَّ اللَّهَ اصْطَفاهُ عَلَيْكُمْ وَ زادَهُ بَسْطَةً فِی الْعِلْمِ وَ الْجِسْمِ»(بقره:۲۴۷) پس ازجمله عوامل مؤثر در تربیت نیز دانش و دانایی‌فردی شخص است ازاین‌رو گزینش چنین افسرانی باید به این مؤلفه توجه داشت زیرا داشتن چنین توانمندی پیوسته در ارتقاء و پرورش نیرو در همه حالات و سیر خدمتی مؤثر خواهد افتد

۲-۲. اجتماعی

ازآنجایی‌که انسان یک موجود اجتماعی است بخش زیادی از استعدادهای انسان جز با حضور در زندگی اجتماعی بروز و ظهور نمی‌نماید. ازاین‌رو عوامل اجتماعی مجموعه علل و عواملی هستند که در ارتباط فرد با جامعه و محیط بیرونی رخ می‌دهد و تأثیرگذار است. اجتماع عامل مهمی در تکوین خصوصیات روحی و اخلاقی انسان است. انسان در بستر اجتماع رشد می‌کند و به شدّت از آن تأثیر می‌پذیرد، زیرا رابطهٔ میان فرد و اجتماع رابطه‌ای حقیقی است. ازاین‌رو باید بررسی گردد عوامل مؤثر ساحت اجتماعی در تربیت در چه مواردی خلاصه می‌گردد که برخی از مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

۲-۲-۱. محیط خانوادگی

محیط تربیتی همان مجموعه عوامل عادی و خارجی می‌باشد که انسان را احاطه کرده و او را از آغاز زندگی تا زمان مرگ تحت تأثیر قرار می‌دهد. یکی از محیط‌های مهم و تأثیرگذار محیط خانوادگی می‌باشد. خانه و خانواده نخستین محیطی است که انسان را تحت تأثیر فضا و روابط و مناسبات خود قرار می‌دهد. خانواده علاوه بر آنکه یکی از عوامل مهم و اثرگذار بر تربیت اجتماعی فرزندان و جوانان است خود یک واحد اجتماعی کوچک طبیعی است که در آن نمونه‌ای اجتماعی متبلور و متمثل می‌شود. محیط خانه و خانوادگی چنان اهمیت دارد که در بیان خداوند از آیات خود یاد می‌شود «وَ مِنْ آياتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ

أَزْواجاً لِتَسْكُنُوا إِلَيْها وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً إِنَّ فی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ» (روم: ۲۱)؛ و از نشانه‌های او این است که از جنس خودتان برای شما همسرانی آفرید تا با آن‌ها آرام گیرید و میانتان دوستی و رحمت نهاد. در این نعمت برای مردمی که می‌اندیشند قطعاً نشانه‌هایی وجود دارد.

ریشه بسیاری از ناهنجاری‌ها، در روابط و مناسبات خانوادگی است و آنجا که آرامش و دوستی و رحمت آسیب می‌بیند، ناهنجاری‌ها ظهور می‌کند، زیرا اعتقادات فرد در خانواده ریشه می‌زند و در زمینهٔ مناسبات خانوادگی رشد می‌کند تا جایی که کودک دین خانواده را می‌پذیرد و درنتیجه افکار و رفتارش شکل می‌گیرد از رسول اکرم (ص) نقل‌شده است که: «کل مولود یولد علی الفطرة حتی یکون أبواه یهوّدانه أو ینصّرانه أو یمجّسانه»[1]هر نوزادی با فطرت الهی به دنیا می‌آید، پس پدر و مادر او را به دین یهود و نصرانی و زرتشتی گرایش می‌دهد. این محیط به دلیل مناسبات و روابط عاطفی و الگودهی و فرهنگ‌سازی در آن، پایدارترین تأثیرات عاطفی، روحی، اخلاقی و رفتاری را در ساختار تربیتی کودکان فراهم می‌کند. فضای خانه و خانواده و مناسبات انسانی در آن، ساختار محبتی آن، اعتدال و عدم اعتدال در آن، فرهنگ خانوادگی، آرامش و عدم آرامش محیط خانه و خانواده، آسایش و عدم آسایش در آن، رفتارهای اعضای خانواده، نحوه مدیریت خانه، بهداشت خانواده، آموزش‌های درون خانوادگی، دیدگاه‌ها و رفتارهای تربیتی، باورها و اعتقادات ... همه و همه به‌شدت فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد، به‌ویژه آنکه دوران ارتباط‌های خانوادگی طولانی است و به‌خصوص در ساله‌ای اولیه زندگی (۳ تا ۷ سال) فرد که دامنهٔ این تأثیرات بسیار گسترده‌تر و نفوذشان بسیار بیشتر است؛ بنابراین نقش خانه و خانواده در تربیت کودکان در جهات مختلف ـ به نحو اقتضا و نه علت تامه نقش اساسی است و هرچه ساختار آن از سلامت و اعتدال و محبت و آرامش بیشتر و بنیان‌هایی محکم‌تر برخوردار باشد، شاکله تربیتی کودک نیز مطلوب‌تر خواهد بود. نقش خانواده نیز در پرورش خصال نیک و سجایای اخلاقی روشن می‌گردد. اگر صفات اخلاقی و پسندیده در نفس انسان ملکه نشوند هرگز مصدر افعال

---

۱. نعمان بن محمد ابن حیون، شرح الأخبار فی فضائل الأئمة الأطهار، ۳ ج، قم، جماعة المدرسین فی الحوزة العلمیة بقم، مؤسسة النشر الإسلامی، بی‌تا، ج۱، ص ۱۹۰.

خوب واقع نمی‌گردند. روشن است که ملکه شدن یک صفت خوب به مدت‌زمانی طولانی نیاز دارد و اگر افراد مورد گزینش از خاندان شریف و بافضیلت باشند، می‌توان تصور کرد که صفات اخلاقی در آن‌ها از سنین کودکی شکل‌گرفته و بادوام و ریشه‌دار در فرد وجود دارند. علاوه بر آن، صفات خوب و بد از طریق ارث به فرزند منتقل می‌شوند. اخلاق خوب و پسندیده یا زشت و نکوهیده معرّف پاکی وراثت یا بدی آن هستند. ازاین‌رو از عوامل بسیار ثأثیر گذار در تربیت یک نیروی اطلاعاتی خانواده ایشان می‌باشد.

۲-۲-۲. محیط دوستان و همسالان

احساس تعلق و وابستگی به دیگر انسان‌ها از اساسی‌ترین نیازهای فردی است که در زمینه‌های مختلفی ازجمله روابط با دوستان بروز می‌کند و بر رشد روانی، جسمی و اجتماعی فرد تأثیر می‌گذارد. فرهنگ همسالان از فرهنگ اجتماع بزرگ‌تر متأثر است، فطرت انسانی گرایش به رفاقت و دوستی دارد؛ و رفقا و دوستان نه‌تنها باهم انس می‌گیرند و با مصاحبت و هم‌نشینی، موجبات شادمانی و نشاط یکدیگر را فراهم می‌آورند، بلکه هر رفیقی به مقیاس درجهٔ رفاقت و دوستی در امور مادّی و معنوی دوست خود نفوذ می‌کند و هر یک دانسته یا ندانسته روی عقاید و اخلاق و رفتار و گفتار دیگری تأثیر می‌گذارد. این تأثیرپذیری می‌تواند تا جایی پیش رود که دوستان را هم دین و هم خلق سازد چنانچه از رسول خدا (ص) نقل است که می‌فرمایند: «الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ وَ قَرِينِهِ.»[۱] انسان بر دین و آیین دوست و هم‌نشین خود است. تأثیر دوست و هم‌نشین در جهت مثبت و منفی تأثیری شگفت‌آور است. ازاین‌روست که رفاقت و معاشرت ازجمله عوامل سعادت و شقاوت بشر شمرده‌شده است. در حدیثی از رسول خدا (ص) درباره این حقیقت چنین آمده است: «مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ مَثَلُ الدَّارِيِّ إِنْ لَمْ تَجِدْ عِطْرَهُ عَلِقَکَ رِيحُهُ وَ مَثَلُ جَلِيسِ السَّوْءِ مَثَلُ صَاحِبِ الْكِيرِ إِنْ لَمْ يُحْرِقْکَ شَرَارُ نَارِهِ عَلِقَکَ مِنْ نَتْنِه».[۲] حکایت هم‌نشین صالح مثل عطار است که اگر او از عطر خودتو را بهره‌مند نسازد، بوی خوش آن در تو آویزد و حکایت هم‌نشین بد مثل آهنگر است که اگر شرار آتش آن تو را نسوزاند، بوی بد آن در تو آویزد. خدای متعال به نتایجی

---

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، همان، ۸ ج، ج۲ف ص۳۷۵.

۲. محمد بن محمد شعیری، *جامع الأخبار*، ۱ ج، نجف، المطبعة الحیدریة، بی‌تا، ص۱۸۳ .

که از رفاقت و معاشرت‌های نادرست در قیامت نصیب انسان می‌شود اشاره می‌کند و می‌فرماید: «وَ يَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يٰلَيْتَنِي اتخَّذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًايٰاوَيْلَتىٰ لَيْتَنِي لَمْ أَتخَّذْ فُلَانًا خَلِيلًا (فرقان:۲۷-۲۸)»؛ و روزی است که ستمکار دست‌های خود را می‌گزد می‌گوید: ای‌کاش با پیامبر راهی برمی‌گرفتم. ای‌وای، کاش فلانی را دوست نگرفته بودم؛ بنابراین یکی از عناصر تأثیرگذار و مهم در فرایند تربیت گروه همسالان و رفقا هستند.

۲-۲-۳. محیط فراگیری دانش (مدرسه و دانشگاه)

خانواده، همسالان و دوستان عناصر اصلی فرایند اجتماعی شدن انسان به شمار می‌روند اما یکی از آن‌ها که کمتر موردتوجه قرارگرفته، مدرسه است، انسان‌ها در بخش بزرگی از سن زندگی تربیتی خود را در مدرسه و بعدازآن دانشگاه می‌گذراند و سال‌های زیادی را در آنجا به‌عنوان عضوی از جامعهٔ کوچک طی می‌کند و به‌این‌علت، با وظایفی که باید انجام دهد آشنا می‌شود و می‌داند که چگونه و با چه کسی رابطه برقرار کند و به قوانینی که رفتار و احساسات و نگرش‌ها را محدود می‌کند پی می‌برد. همهٔ این‌ها به علاوهٔ تجارب بسیار زیاد دیگر، زمینه‌های رشد هویت، توانایی‌های فردی و تصوّرات مربوط به زندگی، امکانات شغلی، رابطهٔ اجتماعی و ارزیابی رفتار شایسته و ناشایست را برای او فراهم می‌کند. مدرسه به‌عنوان نهادی که نقش مهمی در تربیت آن‌ها و اجتماعی سازی افراد دارد از جنبه‌های متعددی، حایز اهمیت است. نقش معلّم و مربّی در شکل‌گیری شخصیت انسان و ساختار روحی و رفتاری او نقش کلیدی است، به‌گونه‌ای که متعلّم و متربّی ممکن است در تمام حرکات و سکنات خود تحت تأثیر قرار گیرد و همه‌چیز خود را از معلّم و مربّی نمونه‌برداری کند. پس باید بدین امر توجهی تام داشت. در روایات ذیل آیه «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسانُ إِلى طَعامه» (عبس:۲۴)؛ پس باید انسان به خوراک خود بنگرد، آمده است که مقصود: «عِلْمُهُ الَّذِي يَأْخُذُهُ مِمَّنْ يَأْخُذُهُ»[۱] علمی که فرامی‌گیرد، بنگرد از چه کسی فرامی‌گیرد. پس مهم‌ترین خوراک که باید به آن توجه زیادی نمود، خوراک روح می‌باشد، خوراک روح همان تعلیم و تربیت است؛ بنابراین محیط مدرسه و دانشگاه ازجمله مهم‌ترین عوامل مؤثر در تربیت می‌باشد که می‌تواند استعدادهای آدمیان را در جهات مثبت و منفی سامان دهد و اشخاص عالم، عاقل، متفکّر،

---

۱. احمد بن محمد برقی، *المحاسن*، *همان*، ج۱، ص۲۲۰.

مهذّب، موحد، عدالت‌جو، فداکار یا خلاف این‌ها را تحویل جامعه دهد. پس در گزینش و ادامه فرایند تربیتی یک افسر اطلاعاتی تراز انقلاب اسلامی می‌بایست به این محیط‌های علمی که در آن رشد کرده است توجه شود چراکه آن‌ها قطعاً انعکاس مهمی از وضعیت تربیتی آن‌ها را نمایان خواهند ساخت.

۲-۲-۴. محیط رسانه‌ای

در عصر حاضر وسایل ارتباط‌جمعی از عوامل بسیار مؤثر در رشد فکری، اخلاقی، اجتماعی و روانی جامعه به شمار می‌رود و بیشترین تأثیر را در کودک و نوجوان دارد. این وسایل همانند یک مدرسه‌ای است که در تمام نقاط و در تمام زمان‌ها در دسترس است. ازاین‌رو در عصر جدید فضای رسانه‌ای به نحوی است که تأثیر بسیار زیادی در تربیت فرزندان دارد و متأسفانه روند تأثیر منفی آن نیز فزاینده‌تر از روند مثبت آن شده است. لذا در جلوگیری از این تأثیر منفی، خانواده‌ها باتربیت معنوی و دینی خود می‌تواند بسیار مؤثر واقع شود. شاید ازاین‌رو است که ائمه (ع) قرن‌ها پیش الگو و خط هدایتی را در مواجهه با این محیط‌ها به خانواده‌ها ارائه داده‌اند چنانچه در روایتی از امام صادق (ع) آمده است که؛ «بَادِرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالْحَدِيثِ قَبْلَ أَنْ يَسْبِقَكُمْ إِلَيْهِمُ الْمُرْجِئَةُ».[1]به تربیت فرزندان خود مبادرت نمایید تا قبل از آنکه گمراهان آنان را از راه هدایت به دور سازند؛ بنابراین نوع تعامل و ارتباط‌گیری از رسانه‌های مجازی و ارتباط‌جمعی می‌تواند تأثیرات مثبت یا منفی در جهت رشد و تربیت اخلاقی، دینی و اجتماعی فرزندان داشته باشد. پس نباید نقش این عامل را در تربیت و اثر آن را در شکل‌گیری شخصیت اجتماعی و معنوی نادیده گرفت و برای آن برنامه‌ریزی نکرد. البته انسان امروز به لحاظ شرایط حاکم بر زندگی اجتماعی، هرگز نمی‌تواند خود را از وسایل ارتباط بی‌نیاز بداند. ازاین‌جهت است که برای توصیف نقش تعیین‌کننده ارتباطات در زندگی اجتماعی انسان، این برهه را عصر ارتباطات نام نهاده‌اند. البته در کنار جنبه‌های منفی، رسانه‌ها می‌توانند در جامعه‌پذیری افراد، نقش مثبتی ایفا کنند و همچون ابزاری مؤثر کارآمد در خدمت اعتلای ارزش‌های والای انسانی و پروراندن فضایل اخلاقی قرار گیرند؛ بنابراین، می‌توان

---

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، همان، ج۶، ص ۴۷.

گفت در کنار معایب آن در حوزه‌های تربیتی، رسانه جمعی می‌تواند در فرایند انتقال ارزش‌ها و هنجارهای دینی از جامعه به فرد، نقش مؤثری ایفا نماید.

۲-۲-۵.فعالیت‌های اجتماعی و ورزشی

یکی از عوامل مؤثر در تربیت و رشد معنوی فعالیت‌های اجتماعی است که در گروه‌های مختلف انجام می‌دهد فعالیت‌های اجتماعی در محیط‌های معنوی و دینی هم چون بسیج، هیات مذهبی و... نیز در تربیت بسیار مؤثر است یکدیگر از فعالیت‌های اجتماعی که باعث می‌شود روحیه مشارکت‌پذیری، جمع‌گرایی، تعاون، مسئولیت‌پذیری، وحدت، قانون مداری، استقامت، تلاش برای پیروزی و. فعالیت اجتماعی و ورزش گروهی است. ازاین‌رو تا این اندازه در روایات به ورزش تأکید شده است. چنانچه در نمونه‌ای از این موارد امام علی (علیه‌السلام) در تفسیر آیه شریفه‌ی «وَ لا تَنْسَ نَصیبَکَ منَ الدُّنْیا فرمودند: لَا تَنْسَ صِحَّتَکَ وَ قُوتَکَ وَ فَرَاغَکَ وَ شَبَابَکَ وَ نَشَاطَکَ وَ غِنَاکَ وَ أَنْ تَطْلُبَ بِهِ الْآخِرَةَ.[۱] تندرستی، و توانایی، و آسایش خاطر، و جوانی، و نشاط خویش را فراموش مکن و با این‌ها آخرت را به دست آور».حضرت در اینجا پیرامون تفسیر سخن خدا به اموری توصیه فرمودند که هرکدام با ورزش به دست می‌آید زیرا سلامتی، توانایی، آسایش خاطر و نشاط و شادابی حتی جوان ماندن از آثار ورزش است. و در روایات پرشماری حتی به‌تصریح نوع ورزش نیز آمده است، بدیهی است این‌گونه فعالیت‌های اجتماعی و ورزشی از عوامل مؤثر در تربیت جسم و روح انسانی و اجتماعی شدن آن جای دارد. پس در مقوله تربیت کامل توجه به این بعد برای نیروهای اطلاعاتی ضروری است.

۲-۲-۶. بهره‌گیری از اصل عبرت

از کارآمدترین روش‌های تربیتی که در قرآن و سیره پیشوایان دینی آمده، روش عبرت است. عبرت حالتی است که در اثر برخورد با اموری ظاهری و مشهود، برای انسان پدید می‌آید و به معرفتی باطنی و غیر مشهود منتهی می‌شود. تشابه زندگی انسان‌ها و اقوام و ملل مختلف با یکدیگر، حسابگری و اندیشه‌ورزی و نیز تأثیرپذیری انسان، مبانی این روش را

---

۱. محمد بن علی ابن بابویه، *معانی الأخبار*، ۱ ج، قم، جماعة المدرسین فی الحوزة العلمیة بقم، مؤسسة النشر الإسلامی، ۱۳۶۱، ۳۲۵.

تشکیل می‌دهند؛ یعنی در اثر تعامل این ویژگی‌ها با یکدیگر، حالت عبرت پدید می‌آید. دست‌یابی به بینش، بهره‌مندی از تجارب دیگران، مصونیت نسبی از خطا و درنهایت استفاده بهینه از باقیمانده عمر، از پیامدهای تربیتی و آثار عبرت است.[۱]بنابراین از دیگر عوامل مؤثر در تربیت در اجتماعی بهره‌گیری از تجارب گذشتگان می‌باشد و نقش تربیتی مهمی در زندگی اجتماعی خواهد داشت درآیات متعددی در قرآن کریم به عبرت گیری از سرگذشت پیشینیان توجه شده است. چنانچه داستان‌ها و سرگذشت پیشینیان از منظر قرآن عبرت برای صاحبان خرد است.«لَقَدْکَانَ فِی قِصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لاوُلِی الالْبَاب» (یوسف: ۱۱۱) همچنان که در روایتی امام علی (ع) به‌صراحت به نقش عبرت در تربیت و رشد انسانی اشاره می‌فرماید: اَلاِعْتِبَارُ یَقُودُ اِلَی الرُّشْدِ.[۲]عبرت گرفتن انسان را به‌سوی راه صواب و درست می‌کشاند. ازاین‌رو اعتبار نقش مهمی در تربیت دارد.

---

۱. محمدرضا قایمی‌مقدم، «عبرت و تربیت در قرآن و نهج البلاغه»، روش شناسی علوم انسانی، ش ۲۷، تابستان ۱۳۸۰، ص ۶۹-۹۱، ص۶۹.

۲. عبد الواحد بن محمد آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، قم، دار الکتاب الاسلامی، بی‌تا، ص ۶۰.

۳-۳. سازمانی و محیط کاری

بخش دیگری نیز از سیر تربیتی نیروهای در خود محیط کار و سازمان اطلاعاتی است؛ یعنی سازمانی که در آن خدمت می‌کنند خود در جنبه‌های گوناگون مستقیم یا غیرمستقیم در تربیت نیرو تأثیرگذار است؛ که برخی از مهم‌ترین آن‌ها را می‌تواند در مواردی ذیل اشاره نمود.

۳-۳-۱. ارتقای سطح دانایی و توانایی در سازمان

امروزه ارتقاء و افزایش دانش و توانمندی نیروها به‌عنوان یک اصل مهم در مدیریت منابع انسانی موردپذیرش است و سازمان‌ها می‌بایست به‌طور پیوسته برای ارتقای سطح دانشی و توانمندسازی نیروها برنامه‌ریزی نمایند. ازاین‌رو یک عامل مهم در تربیت مستمر نیروها می‌باشد، قرآن کریم نیز به نیاز افزایش مستمر دانش اشاره دارد. «قُلْ رَبِّ زِدْنی عِلْماً (طه:۱۱۴) پروردگارا! دانش مرا بیفزای» امام علی (ع) در روایاتی بر لزوم دانایی افراد گماشته بر کارها تصریح دارند و می‌فرمایند: «فَإِنَ الْعَامِلَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ طَرِيق»[۱] کسی که بدون علم و آگاهی به کاری می پردازد مثل کسی است که به بیراهه می‌رود. بنابراین ضرورت دارد جهت تربیت افسر اطلاعاتی در تراز انقلاب اسلامی به‌طور پیوسته سازمان جهت ارتقاء توانمندی‌ها و دانش آن‌ها اقدام نماید. این امر حتی باعث می‌شود چنانچه در مراحل گذشته نواقصی در تربیت فردی یا اجتماعی نیرو وجود داشته یا خلأهایی باشد با این کار بسیاری از آن‌ها رفع گردد.

۳-۳-۲. افزایش روحیه اطاعت‌پذیری و ولایت مداری

چنانچه در محیط سازمانی روحیه اطاعت‌پذیری و ولایت مداری رایج و شایع باشد و جامعه‌سازمانی خود را بدان ملتزم ساخته و فراتر از یک گفتمان بلکه به‌عنوان یک فرهنگ شایع باشد. ترویج چنین فرهنگ و روحیه‌ای بر تربیت نیروها بسیار مؤثر خواهد بود. خداوند همه جامعه ایمانی را به اطاعت‌پذیری سلسله وار حول محور ولایت دستور می‌دهد. «يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا أَطيعُوا اللَّهَ وَ أَطيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (نساء:۵۹) بنابراین نیاز است برای تربیت افسران اطلاعاتی تراز انقلاب اسلامی چنین روحیه در سازمان افزایش‌یافته و رشد

---

۱. محمدباقر بن محمدتقی مجلسی، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، دار إحیاء التراث العربی، ۱۳۶۵، ج۱، ص۲۰۹.

یابد. این عامل به‌عنوان عامل ثبات و مانع انحراف از مسیر غیرمستقیم، به طرز شایانی در تربیت افسران انقلابی مؤثر است.

۳-۳-۳. فراگیری همراه با عمل

اگر آموزش علم همراه با عمل نباشد تأثیر تربیتی نخواهد داشت به و در محیط‌های سازمانی باید علم و آموزش همراه با عمل باشد تا بتواند تأثیر تربیتی داشته و برای سایرین مؤثر واقع شود. به عبارتی آنچه بیان می‌شود و به‌عنوان ارزش‌ها مطرح است باید نمود رفتاری و عملی آن بالأخص در مدیران و فرماندهان مشاهده شود بنابراین بهترین راه تربیتی و اثرگذار دین اعمال شایسته و مطلوب در رفتار و منش دیگران و بالادستی‌هاست. هم چنان‌که پیوسته معصومان تأکید می‌کنند به اینکه؛ «کُونُوا دُعَاةً لِلنَّاسِ بِغَیْرِ أَلْسِنَتِکُم[1]دعوت گران مردم به خیر باشید با غیر زبان‌ها خود (با عمل خود)» و این‌یک اصل مهم است و مخصوصاً باید در محیط سازمانی رعایت شود. تربیت یک افسر اطلاعاتی تراز انقلاب جز در سایه عمل و رفتار انقلابی در محیط سازمانی به نحو کمال خود میسر نخواهد و این حقیقت باید سرلوحه کار تربیتی در مجموعه‌های انقلابی قرار گیرد.

۳-۳-۴. به‌کارگیری تنبیه و تشویق

اصل تنبیه و تشویق یک اصل عقلی و شرعی است آیات پرشمار قرآن از تشویق اهل ایمان و تنبیه گناه‌کاران سخن به میان آورده است، چنانچه خداوند می‌فرماید: «وَ مَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِینَ اِلاَّ مُبَشِّرِینَ وَ مُنْذِرِینَ» (انعام: ۴۸؛ کهف:۵۶) حتی هدف ارسال انبیاء نیز تذکر به پاداش و تنبیه است. در توجه به قرآن کریم به دست می‌آید که قرآن یک نظام کامل پاداش و جزا (تشویق و تنبیه) را به‌کاربرده است. در قرآن مجید بیش از هفتاد مورد فقط در مورد جزا و مشتقات آن صحبت شده که از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در چند نمونه از این آیات، قرآن مجید می‌فرماید: «هَلْ جَزَاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ»(الرحمن:۶۰)؛ آیا پاداش نیکی و خوبی غیر از نیکی و خوبی است. «وَ جَزاءُ سَیِّئَةٍ سَیِّئَةٌ مِثْلُها»(شوری:۴۰) و پاداش بدی، بدی مثل آن است. لِیَجْزِیَ الَّذِینَ اَسَاؤُوا به ما عَمِلُوا وَ یَجْزِیَ الَّذِینَ اَحْسَنُوا بِالْحُسْنَی (نجم:۳۱) تا بدکاران را به کیفر کارهایشان برساند و نیکوکاران را در برابر اعمال نیکشان پاداش دهد.

---

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، همان، ج۲، ص۷۸.

در هر محیط سازمانی این اصل می‌بایست موردتوجه قرارگرفته و نیروهای خوب و محسن مورد تشویق قرارگرفته و خطاکاران تنبیه شوند. البته تنبیه نیز اقتضائات و روش‌های خود را دارد. چنانچه امام علی (ع) یک شیوه مفید و تربیتی را در تنبیه خطاکاران ارائه می‌دهد که در آن‌هم خوبان تشویق شده و هم خطاکاران و بدکاران تنبیه می‌شوند به این نحو که با تشویق نیکوکار، بدکار خودش زجر می‌کشد. «ازْجُرِ الْمُسِیءَ بِثَوَابِ الْمُحْسِنِ»[1] ازاین‌رو به‌کارگیری تشویق و تنبیه در محیط کاری خود یک اصل تربیتی است که می‌بایست پیوسته مورد لحاظ باشد؛ و برای تربیت افسر تراز انقلابی در محیط سازمانی این اصل می‌بایست لحاظ شود.

۳-۳-۵. ارتباط نزدیک مسئولان با نیروها

ارتباط نزدیک، صمیمی و دور از غرور و تکبر مسئولان با زیردستان و نیروها و هم‌چنین ارتباط بدون تکلف زیردستان با فرماندهان و مسئولان یکی از سازنده‌ترین روش‌ها تربیتی و اثرگذار برای تربیت نیروها می‌شود و سبب الفت قلوب و فرمان پذیری و اطاعت بیشتر نیروها می‌گردد. قرآن کریم علت اطاعت‌پذیری و دلدادگی مردم نسبت به رسول خدا (ص) را حسن خلق ایشان و رفتار صمیمی و به دور تکلف و غرور ایشان معرفی می‌کند؛ و حتی دستور می‌دهد نسبت به خطاهای قابل‌اغماض آن‌ها روحیه گذشت داشته باش. «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللّهِ لِنتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لاَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُم (آل‌عمران: ۱۵۹). به (برکت) رحمت الهی، در برابر آنان (مردم) نرم (و مهربان) شدی و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو، پراکنده می‌شدند، بنابراین از آنان گذشت کن و برای آنان آمرزش بخواه». مدیریت با برخورداری از همه ابعاد مدیریت، نمی‌تواند در ارتباط با زیردستان و نیروها بی‌تفاوت بوده و بدان اهمیت ندهد. زیرا موقعیت اجتماعی، هرقدر بزرگ‌تر باشد، نحوه ارتباطش با مردم حساس‌تر خواهد بود. وقتی این‌گونه رفتار شد اثرپذیری تربیتی بیشتر خواهد شد.

۳-۳-۶. به‌کارگیری اساتید مجرب و متعهد

---

۱. محمد بن حسین شریف الرضی، خصائص الأئمة علیهم السلام: خصائص أمیر المؤمنین علیه السلام، مشهد، آستانة الرضویة المقدسة، مجمع البحوث الإسلامیة، بی‌تا، ص ۱۱۰.

استفاده از اساتید مؤمن، مخلص و متخصص خود یکی از مهم‌ترین ابزارهای سازمان‌ها برای تربیت نیروهای خویش است. این اساتید ضمن آموزش‌های کاربردی می‌توانند زمینه‌های پرورش روحی و اخلاقی نیروها را به ارمغان آورند و در تربیت افسر اطلاعاتی تراز انقلابی نقش‌آفرینی نمایند.

۳-۳-۷. انتقال تجارب

تعلیم و تربیت فنی است که اعمال آن فقط با جمع شدن نتیجه تجارب چند نسل باید تکمیل شود. هر نسل، برخوردار از دانش نسل‌های قبل، هرروز بهتر از روز پیش می‌تواند تعلیم و تربیتی فراهم کند که استعدادهای ذاتی آدمی را در ابعاد بایسته‌ی آن توسعه دهد و از این طریق نوع بشر را به‌تمامی به‌سوی مقصدش هدایت کند.[1] ازاین‌رو لازم است تا تجربیات ارزشمند نیروها و مسئولان قدیمی به نسل جوان و جدید منتقل گردد. چنانچه مطابق گزارش قرآن کریم حضرت موسی (ع) از حضرت خضر (ع) می‌خواهد تا مدتی با او باشد و از علم و دانش و تجارب او بهره‌مند شود «قَالَ لَهُ مُوسىَ هَلْ أَتَّبِعُکَ عَلىَ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا (کهف:۶۶) موسی به او [خضر] گفت: آیا [اذن می‌دهی که] من تو را [به این هدف] پیروی کنم که ازآنچه به تو آموخته‌اند، مایه رشدی به من بیاموزی؟» یعنی حتی اگر رسول اولوالعزم نیز باشی نیاز دارید از تجارب و علم دیگران بهره ببری و این‌یک اصل‌کاری نیز هست.

۴. تربیت معنویت محور

معنویت حقیقتی است که در زندگی انسان کمتر به آن توجه می‌شود. درواقع، معنویت در همهٔ عرصه‌ها هدایت بخش و جهت دهنده انسان خواهد بود. بشر از ابتدا تا پایان حیاتش به معنویت نیاز ذاتی دارد و هرگاه از چنین نیاز وجودی غفلت کرده، دچار خسارت‌های فراوانی شده و آنگاه‌که به این نیاز درونی و فطری توجه داشت، دارای آرامش، آسایش و صاحب پیشرفت در زمینه‌های گوناگون شده است. وجود معنویت در حیات فردی و اجتماعی دارای آثار فراوانی در متن زندگی است. فقدان معنویت نیز می‌تواند در زندگی فرد،

---

۱. جعفر حقیقت‌منش و دیگران، «بررسی تربیت نظامی دانشجویان دانشگاه افسری امام علی (ع) از دیدگاه فرماندهان»، همان، ص۵۶.

خانواده و جامعه آثار تخریبی فراوانی را در حوزه نظری و عملی برجای بگذارد. جامعه منهای معنویت جامعه‌ای شکست‌خورده در همهٔ عرصه‌هاست؛ و انقلاب اسلامی نیز بر اساس معنویت بنانهاده شده است. چنانچه حضرت امام خمینی (ره): «انقلاب ما متکی به معنویات و خداست».[۱] مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله‌العظمی امام خامنه‌ای نیز دراین‌باره می‌فرمایند: «ما از معنویت به‌هیچ‌عنوان صرف‌نظر نمی‌کنیم؛ روح و اساس کار ما معنویت است».[۲] با توجه به آنچه بیان شد اگر خواسته شود محور اصلی در نظام تربیتی افسران انقلابی لحاظ شود، محور اصلی در تربیت نظامی انضباط معنوی است. چراکه اصلی‌ترین هدف تربیت نظامی اطاعت و تقوای الهی است و مهم‌ترین نقش و رسالت سازمان، فرماندهان دانشگاه‌های نظامی ساختن و رشد دانشجویانی است که با قلبی و قابل و مطمئن، بصیر و آگاه توان تشخیص مسائل حرفه‌ای را داشته باشند و با اعتقادی راسخ در زمان و مکان مناسب عمل صالح انجام دهند.[۳] و از کارکردهای معنویت و اخلاق نقش تربیتی آن است و با توجه به نیاز کشور به عناصر مؤمن و مکتبی، تربیت دانشجویان در تراز انقلاب اسلامی بر اساس این دو مؤلفه تأثیرگذار امری لازم و ضروری به شمار می‌رود؛ بنابراین در تمامی حوزه‌های فردی، اجتماعی و سازمانی کانون اصلی و دال مرکزی همان معنویت است و جوهره همه تربیت‌ها و همه عوامل، باید به دنبال افزایش معنویت و تقویت روح ایمان باشد. پس در تمامی فرایندها تربیتی توجه به افزایش عنصر معنویت و تقرب به خداوند باید مدنظر قرار گیرد. چراکه خداوند متعال نیز گرامی‌ترین افراد و نزدیک‌ترین اشخاص به خودش را نیز با عنصر معنویت مطرح می‌کند و می‌فرماید: إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاكُم (حجرات:۱۳) و اساساً هدف خلقت نیز تقرب به ذات اقدس الهی با عبودیت است. وَ ما خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ (الذاریات:۵۶) ازاین‌رو تمامی فرایندها و نظام‌های تربیتی در مجموعه‌های نظامی و اطلاعاتی انقلاب اسلامی باید حول تقویت و افزایش روحی معنوی بوده و هدف ایجاد نظام تربیت معنویت محور باید باشد و نتیجه چنین تربیتی افزایش روح معنویت، خداجویی،

---

۱. سیدروح‌الله موسوی خمینی، *صحیفهٔ امام*، تهران، مؤسسهٔ تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۵، ص ۳۰۸.

۲. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار جمعی از مسئولان وزارت امور خارجه، ۱۳۸۳/۵/۲۵.

۳. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار جمعی از مسئولان وزارت امور خارجه، ۱۳۸۳/۵/۲۵.

توحید باوری و توحید گرایی و جامعه ایمانی و ایمان گرا و معنویت افزا باشد به عبارتی نتیجه این نوع تربیت‌ها رشد معنویت را سبب گردد.

نتایج

در این پژوهش به دست آمد که مسئله تربیت حقیقتی مرحله‌ای و فرایند محور بوده که می‌بایست حتی قبل از تولد بدان توجه شده و حتی در گزینش افسران اطلاعاتی به این مسئله توجه گردد همچنان که بیان آن رفت، فرایند تربیت به ساحت‌های قابل‌تقسیم است که آن‌ها عبارت‌اند از:

الف) فردی که مجموعه عوامل فردی از منظر قرآن سنت عبارت‌اند از: ۱. وراثت ۲. اعتقادات مذهبی و تعهدات دینی ۳. محبت و مهربانی ۴. تقویت اراده و جدیت ۵. دانش فردی

ب) اجتماعی: ۱. محیط خانوادگی ۲. محیط دوستان و همسالان ۳. محیط فراگیری دانش (مدرسه و دانشگاه) ۴. محیط رسانه‌ای ۵. فعالیت‌های اجتماعی و ورزشی ۶. بهره‌گیری از اصل عبرت

ج) سازمانی: ۱. ارتقای سطح دانایی و توانایی در سازمان ۲. افزایش روحیه اطاعت‌پذیری و ولایت مداری ۳. فراگیری همراه با عمل ۴. به‌کارگیری تنبیه و تشویق ۵. ارتباط نزدیک مسئولان با نیروها ۶. به‌کارگیری اساتید مجرب و متعهد ۷. انتقال تجارب

پس تربیت یک فرایند بوده که از نقطه‌ای این مسیر شروع‌شده و در ادامه هر یک از عوامل مؤثر در تربیت می‌توانند کارساز باشند؛ بنابراین اولین عوامل مؤثر در تربیت از مرحله فردی شروع‌شده و بعد به اجتماعی رسیده و درنهایت عامل مهمی که می‌تواند با پشتوانه عوامل قبلی در مسیر تربیت مؤثر واقع شود محیط سازمانی است؛ و در تربیت یک افسر اطلاعاتی به‌تمامی این نظامات و فرایند موردتوجه قرار گیرد.

و اینکه در تمامی این نظامات و فرایندها محور و دال مرکزی معنویت می‌باشد یعنی تمامی عوامل و ساحت‌ها در هر مورد می‌بایست زمینه‌ساز رشد و تقویت معنویت گردند. به عبارتی هدف رسیدن به معنویت و تربیت معنویت محور باشد و نتیجه رشد و افزایش معنویت در جامعه، فرد و سازمان باشد.

قبل (هدف)	عوامل مؤثر در تربیت افسر اطلاعاتی تراز انقلاب اسلامی				بعد (نتیجه)
تربیت معنویت محور	۱	فردی	۱	وراثت	معنویت‌گرایی و معنویت زایی
			۲	اعتقادات مذهبی و تعهدات دینی	
			۳	محبت و مهربانی	
			۴	تقویت اراده و جدیت	
			۵	دانش فردی	
	۲	اجتماعی	۱	محیط خانوادگی	
			۲	محیط دوستان و همسالان	
			۳	محیط فراگیری دانش (مدرسه و دانشگاه)	
			۴	محیط رسانه‌ای	
			۵	فعالیت‌های اجتماعی و ورزشی	
			۶	بهره‌گیری از اصل عبرت	
	۳	سازمانی	۱	ارتقای سطح دانایی و توانایی در سازمان	
			۲	افزایش روحیه اطاعت‌پذیری و ولایت مداری	
			۳	فراگیری همراه با عمل	
			۴	به‌کارگیری تنبیه و تشویق	
			۵	ارتباط نزدیک مسئولان با نیروها	
			۶	به‌کارگیری اساتید مجرب و متعهد	
			۷	انتقال تجارب	

منابع و مآخذ

۱. قرآن کریم

۲. نهج البلاغة

۳. آمدی، عبد الواحد بن محمد. غرر الحکم و درر الکلم، ۱ ج، قم، دار الکتاب الاسلامی، بی‌تا.

۴. ابن‌بابویه، محمد بن علی. معانی الأخبار، ۱ ج، قم، جماعة المدرسین فی الحوزة العلمیة بقم، مؤسسة النشر الإسلامی، ۱۳۶۱.

۵. من لا یحضره الفقیه، (به تحقیق و تصحیح: علی‌اکبر غفاری)، چاپ دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعهٔ مدرسین حوزهٔ علمیهٔ قم، ۱۴۱۳ ق،

۶. ابن حیون، نعمان بن محمد. دعائم الإسلام و ذکر الحلال و الحرام و القضایا و الأحکام عن اهل بیت رسول‌الله علیه و علیهم افضل السلام، ۲ ج، قم، موسسة آل البیت (علیهم‌السلام) لإحیاء التراث، بی‌تا.

۷. شرح الأخبار فی فضائل الأئمة الأطهار، ۳ ج، قم، جماعة المدرسین فی الحوزة العلمیة بقم، مؤسسة النشر الإسلامی، بی‌تا.

۸. ابن سعد محمد بن‌سعد، *الطبقات الکبری*، بیروت، بی نا، ۱۹۶۸-۱۹۷۷.

۹. ابن‌طاووس علی‌بن‌موسی، إقبال الأعمال (ط - القدیمة)، چاپ دوم، تهران: دارالکتب‌الإسلامیة، ۱۴۰۹ ق.

۱۰. باقری خسرو، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی،۱۳۶۸ ش.

۱۱. برقی، احمد بن محمد. المحاسن، قم، دار الکتب الإسلامیة، بی‌تا.

۱۲. بخشی عبدالله، اطلاعات و امنیت در کتاب و سنت، تهران، دانشکده پیامبر اکرم(ص)،۱۳۹۳.

۱۳. بیرانوند نسرین, کاظم خانلو ناصر, عبداله زاده عاطفه؛ عوامل مؤثر در تربیت فردی و

اجتماعی جوانان با تکیه‌بر فرمایشات امام علی (ع) در نهج‌البلاغه، مجموعه مقالات دهمین همایش بین‌المللی ترویج زبان و ادبیات فارسی دانشگاه محقق اردبیلی، شهریور ۱۳۹۴.

۱۴. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غررالحکم و درر الکلم مجموعۀ من کلمات و حکم الإمام علی (ع) ۱ جلد، دار الکتاب الإسلامی - قم، چاپ: دوم، ۱۴۱۰ ق.

۱۵. حقیقت‌منش، جعفر و دیگران. «بررسی تربیت نظامی دانشجویان دانشگاه افسری امام علی (ع) از دیدگاه فرماندهان»، علوم و فنون نظامی، ش ۲۷، ش ۱۰، بهار ۱۳۹۳، ص ۶۶-۴۹.

۱۶. خوشدونی مهدی، *اطلاعات از منظر قرآن و سنت*، قم، زمزم هدایت، ۱۴۰۰ ش.

۱۷. شریف الرضی، محمد بن حسین. خصائص الأئمۀ علیهم‌السلام: خصائص أمیر المؤمنین علیه‌السلام، مشهد، آستانۀ الرضویۀ المقدسۀ، مجمع البحوث الإسلامیۀ، بی‌تا.

۱۸. شعیری، محمد بن محمد. جامع الأخبار، ۱ ج، نجف، المطبعۀ الحیدریۀ، بی‌تا.

۱۹. شولستکی ابرام، *نبرد بی‌صدا*، ترجمه دانشکده پیامبر اکرم(ص)، تهران، بی‌نا،۱۳۸۷.

۲۰. قایمی‌مقدم، محمدرضا. «عبرت و تربیت در قرآن و نهج‌البلاغه»، روش‌شناسی علوم انسانی، جلد ۲۷، ش ۷، ۱۳۸۰، ص ۶۹-۹۱.

۲۱. قرشی سید علی‌اکبر، قاموس قرآن، تهران، دار الکتب الإسلامیۀ، ۱۳۷۱ ش.

۲۲. کانون نشر و ترویج فرهنگ اسلامی حسنات اصفهان، سیری در سپهر اخلاق، قم، صحیفه خرد، ۱۳۸۹

۲۳. کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی، تهران، دار الکتب الإسلامیۀ، بی‌تا.

۲۴. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی. بحار الأنوار الجامعۀ لدرر أخبار الأئمۀ الأطهار، بیروت، دار إحیاء التراث العربی، ۱۳۶۵.

۲۵. مطهری مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، صدرا،۱۳۶۸.

۲۶. مظاهری حسین، سیر و سلوک (مقدمه: سلوک معنوی در پرتو قرآن و عترت)، چاپ

دوم، قم: مؤسسهٔ فرهنگی مطالعاتی الزهراء، ۱۳۸۹.

۲۷. مفید محمدبن‌محمد، الأمالی (للمفید)، (به تحقیق و تصحیح: حسین استادولی و علی‌اکبر غفاری)، چاپ اول، قم: کنگرهٔ شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق.

۲۸. مکارم شیرازی ناصر، اخلاق در قرآن، چاپ اول، قم: مدرسهٔ الإمام علی‌بن‌أبی‌طالب ۷، ۱۳۷۷.

۲۹. موسوی خمینی سید روح‌الله، صحیفهٔ امام، تهران، مؤسسهٔ تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹

۳۰. http://farsi.khamenei.ir